

AZ IPARMŰVÉSZET TÖRTÉNETE CSONGRÁD MEGYÉBEN

Csongrád megye meglevő iparművészeti kincseinek csaknem fele a hódoltság utáni időből, a XVIII. századból, másik fele a XIX. század első feléből származik. Az emlékek szakok szerint, azon belül pedig korok szerint kerülnek bemutatásra.⁸⁸

ÖTVÖS-, ÓN- ÉS RÉZMŰVÉSSÉG

A honfoglaló magyarok fejlett, perzsa-szasszanida jellegű ötvösművészetét a fennmaradt ezüst- és bronzveretek és csüngők, tarsolylemezek, szíjvégek idézik.

A magyar ötvösművészet honfoglaláskori emlékéanyagában fontos szerepet játszanak a Szeged vidékén nagyszámban előkerült madárdíszítésű fejesgyűrűk, amelyeket kitért szárnyú madár vésett rajza, gyakran csillagalakban bekarcolt levelek díszítenek. A szegedi múzeumban őrzött kiszombori és a Kecskemét környéki gyűrűk Szent László kori pénzekkel együtt kerültek elő.⁸⁹

Az ősi díszítőstílust a XI. században háttérbe szorították a kereszténységgel elterjedt díszítőformák. A bizánci iparművészet hatását árulják el a hazai emlékéanyagban többhelyt előforduló XI. századi bronz mellkeresztek, melyeket nyakban, zsinórra fűzve viseltek. Kopottságuknál fogva nehéz eldönteni, hogy bizánci importárak-e, vagy hazai készítmények. A szentesi múzeum Mindszent—Koszorúsdülőből származó bronz mellkeresztje (inkább görög kereszt alakú, öntött, orans alakban ábrázolt, görög császári díszruhás, későbizánci, hosszú chitonos Krisztussal, mellén keresztbevetett loronnal, melynek végei a karokon nyúlnak felfelé) milánói pénzekkel együtt került elő. A X. század első feléből származik, valószínűleg Bizáncban készült.⁹⁰

A szentesi múzeum Szentes—szentlászlói kis bronzkeresztje és encolpiuma a kereszt szárainak végükön szélesedő alakjával a XI. századból származik. Az encolpium mindkét oldalán Krisztus-ábrázolás, az egyik oldalon orans alakban, a másik oldalon: a megfeszített Krisztus. I. Konstantin átlukasztott pénzével kerültek elő, s valószínűleg bizánci tucatmunkák.

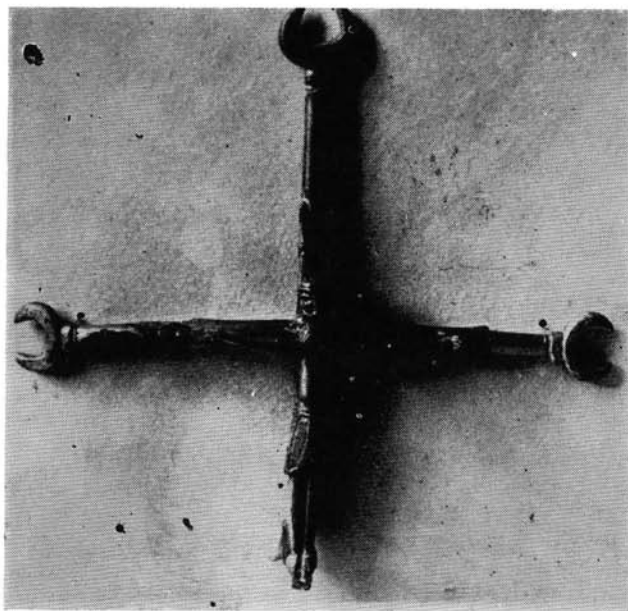
A Szentes—sinkahegyi öntött bronz mellkereszt szintén a XI. századból származik. A kereszt szárai itt is végükön kiszélesednek, Krisztust ornas alakban, bizánci, hosszú redőzetű chitonban ábrázolják. A kereszt karján a négy evangélista mellképe. Felfogásban hasonló a Veszprém megyei Borsat pusztán 1935-ben talált ereklyetartó mellkereszt⁹¹ (3.).

⁸⁸ A vidék honfoglalás kori és kora középkori emlékeivel kiváló régészeink egész sora foglalkozott, itt csak megemlítjük: *Banner János, Bálint Alajos, Csallány Dezső, Csallány Gábor, Farkas Sándor, Foltinyi István, Hampel József, Korek József, Móra Ferenc, Reizner János, Sebestyén Károly, F. Takács Zoltán, Tömörkény István* és az utóbbi években *Bálint Csanád, Dienes István* és *Trogmayer Ottó* kutatásait.

⁸⁹ *Bálint S.* 8.

⁹⁰ *Csallány G.*, Avar kori és IX—XIII. sz.-i leletek a Szentesi Múzeumban. AÉ. 90.

⁹¹ *Gerevich T.*, Magyarország román kori emlékei. Bp. 1938. 90.

5. Feszület
aranyozott bronz
XII. század
 Szentés, Koszta József Múzeum

A magyarországi románkori körmeneti kereszték kiemelkedő darabja a szegedi múzeum 23 cm magas, szárain tokosan foglalt hegyi kristályokkal ékesített, aranyozott rézkeresztje. A felfeszített Krisztus alakja a karcsú keresztthez alkalmazkodik. Fején koronát visel, alakja méltóságteljes, egyenes tartású, nem a holt Krisztust, hanem Krisztus királyt ábrázolja. A XI. századból származik⁹² (4.)

Némileg hasonló, de kevésbé jeles a szentesi múzeum keresztje, amelyet a Körösből halásztak ki. Ugyancsak a Körösből került elő Bökényben egy aranyozott bronz feszület, melynek szárjai legallyazott fát ábrázolnak, végein félholdakkal. A XII. századból származik (5.). Krisztus fején nyitott korona, lágyékkötője térdig ér. A Nemzeti Múzeum őriz ily lenyesett, vékony ágakból álló aranyozott vörösréz feszületet, végein nagy lapos gombokkal. Gerevich Tibor e típust magyarnak tartja, mert az ily naturalista kiképzésű kereszték hazánkban igen kedveltek voltak, a németek Ungerkreuznak nevezték. Ily típusú kereszték nálunk a XII. századtól fogva a XIV. századig fordulnak elő, sőt 1400 körül a kassai kőszobrokon is megjelennek.⁹³

A Deszken és Klárafalván talált ékszerek közül a XI. századi emlékből származó rovásírásos gyűrűk Csallány Dezső kutatásai szerint besenyő településre utalnak.⁹⁴

A Szeged—csorvai pusztán előkerült, öntött bronz füstölő hazánk románkori ötvösségének többször méltatott jeles darabja a XII. századból.⁹⁵ A gömb alakú füstölő felső felét áttört spirális fonadék alkotja, az ágak között előtűnő hosszú

⁹² Archaeológiai Ért. 1905.

⁹³ Gerevich T. 90—91.

⁹⁴ Nagy Z.—Papp I. 28.

⁹⁵ Entz G., A Szeged—csorvai bronz tömjénező. Műv. Tört. Ért. 1957. 11—16.

nyakú madarakkal, mely motívum a pécsi és somogyvári kőfaragók között is feltehető.⁹⁶

A kor kiváló kutatója, Dercsényi Dezső véleménye szerint a palmettás indán bujkáló madarak még a honfoglaláskori ízlésből való átmeneti jegyeket képviselnek a Pécselt feltárt románkori kőfaragványok stílusába. Entz Géza fejtegetései szerint a füstölő valószínűleg a központi királyi műhelyből származik, mely a bronzművéség nomádkori formáit és technikai hagyományait a román művészet formakincsével egyesítette.⁹⁷

A román stílus kora nálunk a nyugati művészeti áramlatokba való bekapcsolódás, a tanulás időszaka. (Pusztaszeri mécses.) A gótika korában azonban már ráta-láltak ötvöseink sajátosan nemzeti formaalakításukra, egyéni úton jártak, és példaadó-ikhoz, a francia, olasz és német ötvösökhöz méltó műveket alkottak.

A Csongrád megyei ásatások a XVI. századbeli leletei a Makó—mezőkopáncsi temetőből kerültek elő; bronzból készült vésett, gótikus majusculás betűsorrall, akan-tusz levelekkel és hat szirmú, vésett virágokkal díszített boglárók. Hasonlók kerül-tek elő Kecskeméten és Nagylakon is.⁹⁸ Ezek a veretek ötvöseink magas színvonalú technikai készségére és művészetére utalnak, különösen az „Ichte” feliratos és öt szirmú, vésett rozettás, téglalap alakú bronzlemez. A temető legértékesebb leletei a szíjvégek, amelyeket bronzból préseléssel állítottak elő. A hosszabb alsó részen lendületes rajzú inda, szélein gyöngysor, a felső részen vállig érő hajú férfifej, melynek analóg példája 1934-ben Aranyegyházáról került elő. A másik két préselt bronz szíjvégtörődék felső részén vésett gótikus indák, alsó részén Szt. György alakja látható. (Szt. György a középkortól kezdve a szíjgyártó céh patrónusa volt.) A kisebb szíjvégeken gyalogos ábrázolásban látható, amint a sárkányt lábaival tapossa és kopjavasát a sárkány nyakába döfi. A sárkány félköríves elhelyezésben hátán fekszik, farka Szt. György bal lábára tekeredik. Szt. György feje felett holdsarló, amelynek két szarva között három szirmú liliom nyílik. A szíjvég kompozíciója igen művészi, az alakok rajza lendületes, a jelenet drámai. A szíjvég analóg példánya a temesvári múzeum Szt. Györgyöt ábrázoló szíjvégtörődéke. A nagy szíjvég ugyan-csak Szt. Györgyöt ábrázolja, amint a sárkányt le akarja teríteni. A tarajos sárkány itt is a hátán fekszik, farkával Szt. György bal lábára tekerődik. A szent feje felett gyűrű látható, liliomféle virággal. Az ábrázolás kevésbé mesteri jellegű, mint az előző. Szt. György haja csigákban hull vállára, térdig érő, testhezálló ruhát visel, felhasított kabátujjakkal, lábán hegyes orrú cipő. Szíjvégünkéhez hasonló Szt. György-ábrázolást találunk az almakeréki templom szárnyasoltárán a XIV. század utolsó harmadából. Veretünkön Szt. György sapkája alatt páncélinget visel, mint a X. század első felében készült székelyföldi freskókon. Vereteink is e korból, a XIV. század végéről és a XV. század elejéről származnak, és a temetőből előkerült többi, filigránnal díszített bronz fülesgombbal, lapos fonott és fejes gyűrűkkel együtt ötvöseink magas színvonalú tudását dicsérik. A makó—mezőkopáncsi temetőben Csongrád megye előkelői, talán a Telegdy-nemzetség rokonsága is temetkezett.⁹⁹

A magyarság a filigrándíszít igen kedvelte, bronztárgyakon is alkalmazta, ezt a filigrános díszítésű bronzgombok mellett a szentesi múzeum bronz mellkeresztje is mutatja.¹⁰⁰

⁹⁶ Gerevich T. 90—91.

⁹⁷ Entz G. 11—16.

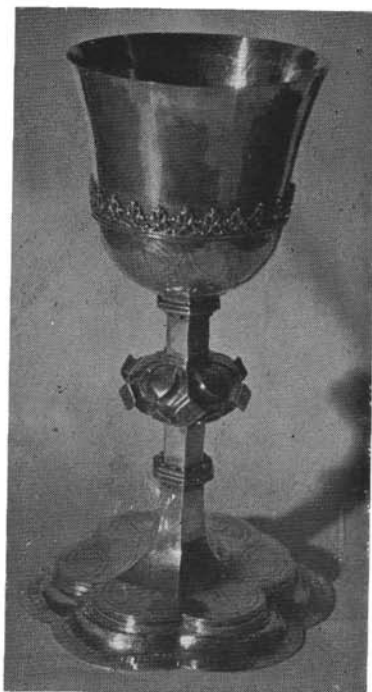
⁹⁸ Bálint A., A Makó—mezőkopáncsi középkori temető. Makó, 1934.

⁹⁹ Szt. György a Csanád nemzetségnek szinte nemzeti patrónusa volt. Juhász K., A csanádi püspökség 1306—1381. Makó, 1946. 21.

¹⁰⁰ Szent László feleségének keresztje.

Genthon István, Magyar Művészet, 1937. 53.

Csengelén az elpusztult templom egykori ossariumában ásták ki Michael Diósy majusculás feliratú, XV. századi ezüst pecsétgyűrűjét. Rajta lapos, fején vésett, körben komponált, balra néző állatszörny. Két csengettyű-töredékkel és egy karcsú gótikus idomú kisharanggal együtt került elő. Ehhez hasonló idomú XIII—XIV. századi kisharang került elő a Szeged melletti Kereset pusztán¹⁰¹ minden felirat és ékítmény nélkül. A függesztéshez szánt fülek (korona) is dísztelenek, mint a középkorban készített harangjainkon általában.¹⁰² Koronája, megegyezik az 1881-ben Mindszenten talált középkori harang koronájával és szerkezetével.¹⁰³

6. (T. 16) Kehely
aranyozott ezüst
magyar, XV. század
Deszk, róm. kat. templom

Ötvösségünk ragyogó aranykorában, a XV. században készült a deszki r.k. templom aranyozott ezüst kelyhe, mely gótikus kelyheink vésett díszű csoportjába tartozik (6. T. 16.). Karcsú arányai, hatkaréjos talpa, hat oldalú szára olaszos formagazodásra mutat. Talpán karéjokban vésett, kerek medaillonokban, egymást metsző két körszeletes díszítés van, mely a kupakosáron ismétlődik. A kupakosarat öntött liliomos pártaöv koronázza. Vésett díszítést a győri székesegyház kissé tömörsibb, XV. századi kelyhén,¹⁰⁴ a bárfa Szt. Egyed templom egyik XV. századbeli hasonló

¹⁰¹ Reizner J., Szeged vidéki pusztatemplomok és a kereseti harang. AÉ. 189. 166.

¹⁰² Kőszeghy E., Magyar harangok. Szépművészet, 1937. 320.

¹⁰³ AÉ. új folyam XI. 891.

¹⁰⁴ Magyar tört. ötvösmű-kiállítás lajstroma 1884. 107., 111.

arányú és vésett virág-díszítéses talpú, sima kupájú kelyhén és a Beszterce melletti petresi templom¹⁰⁵ XV. századi kelyhén találunk, melynek talpa is hasonló a deszki kehelyéhez.

A deszki kehely szára sima, nádusa lapított, hat osztatú, alma idomú, hat, kissé kiugró, dőlt négyzetes rotulussal, rajtuk vésett latinbetűs IESUS felirattal, a rotulusok között, a náduson, alul-felül 6—6 hólyaggal. Kupája megújított, kissé kihajló harang idomú. Hasonló nádusa van a győri székesegyházi kincstár egyik sodronyzománcos kelyhének, a ruszti kápolna kelyhének és a Nemzeti Múzeum poprádi sodronyzománcos kelyhének. A sellenberki kelyhen¹⁰⁶ ugyancsak ily felépítésű nádust találunk, de a deszki kehely nádusa kecsesebb. A deszki kehely XV. századi kelyheink egyszerűbb csoportjába tartozik, de arányaiban és felépítésében művészi becsű alkotás.

A XVI. század fordulóján, illetve első felében készült a szegedi ferencesek két kelyhe, melyek az 1884-es Magyar Történeti Ötvösmű kiállításon¹⁰⁷ kerültek bemutatásra (7. T. 210 és 8. T. 211.). Az egyik aranyozott rézből van és későgótikus kelyheink öntött áttöréssel díszített csoportjába tartozik. Talpa hatkaréjos, sima, magas peremű, gyöngyosor talpsávval. A talp-sodronyok által határolt karéjaiban ezüst hat-szirmú trébelt virágdísz. A szár vésett díszű; az alma-alakú nádust hat, áttört, körbe komponált, négy szirmú virágos szalag osztja hat, áttört, leveles és fürtös gerezdre. A liliumkoszorús záródású, öntött kosár áttört leveles és fürtös díszű. Kupája új.

A trébelt vagy öntött lomb- és virágdíszsel borított kelyheknek gazdag sorozata maradt ránk (kolozsvári, metei, apoldi, nagyszebeni, medgyesi, poprádi, szepesbélaei, a brassói Fekete Templom és hőltövényi templom kelyhei) a XVI. század elejéről, de a szegedi kehely áttört és trébelt lombdíszre mértéktartóbb, arányai tiszták, forma és díszítmény között helyes és átgondolt az összhang.

Dúsabb virágdíszű, de hasonló a Magyar Nemzeti Múzeum sodronyzománcos, XVI. század eleji kelyhének talpa. Ily típusú ezenkívül a krakkói Mária templom kincstárában levő magyar kehely talpa, de az is dúsabb díszű, zsúfoltabb hatású; a későgótikus inda felfut a szárra is.

A szegedi kehely gyöngyosor talpszegélyével rokon az egri székesegyház 1524-es évszámmal jelzett aranyozott ezüstkelyhe is.

A szegedi kehely nádusa a magyarországi kelyhek XV. században kialakult gerezdes típusához tartozik, a cikkelyek ily típusú elválasztó sávjai a XV. században a gyöngyösi Szt. Bertalan templom filigrán-díszű kelyhén is megjelennek.

Az egyszerűbb díszítés kedvelése, helyes arányérzék, mértéktartás jellemzik a szegedi kehely névtelen magyar, esetleg szegedi mesterét, aki — a stílusjegyek szerint — a XVI. század fordulóján készíthette kelyhét, mely a Szegedi Baratin Lukács által a szegedi Szt. Dömötör egyháznak 1501-ben adományozott kelyhek egyikével feltehetően azonos.

A szegedi ferences templom másik későgót kelyhének alma alakú nádusán, a rotulusok helyén szárnyas renaissance puttók jelennek meg. Az aranyozott ezüstkelyhe talpa még magas, talpsávja áttört, ívezetes díszű. Hatkaréjos talpát gazdag vésett liliumos inda díszíti, mely felfut a hat osztatú szárra. A szár levéldíszre öntött és áttört. A nádust egykor drágakövek is ékesíthették. Áttört, trébelt levél- és virágindás kupakosarát gazdag liliumos párta zárja le, kupája kissé kihajló.

¹⁰⁵ Roth, Viktor, *Kunstdenkmäler aus den sächsischen Kirchen Siebenbürgens*. Hermannstadt. II. k.

¹⁰⁶ Roth, V. II. kötet.

¹⁰⁷ Magyar tört. ötvösmű-kiállítás lajstroma 1884. 107, 111.

Áttört és trébelt virágdíszű kupakosara van a Bethlen István címerével díszített huszti helynek: a vésett virágdíszes talp a XV. században már megjelenik a kis-prázsmári templom magyar kelyhén¹⁰⁸ a bártfai Szt. Egyed templom XV. századi vésett virágdíszű kelyhén és a szenterzsébeti kelyhen.¹⁰⁹

A szárnyas angyalfejek a gyulafehérvári 1528-ból származó bőrtűs filigrános kehely kupáján és nódusán is megjelennek. Vésett virágdíszű talpa, későgotó leveles nódusán, a rotulusok helyén puttódíszre van a szászújfalusi ev. egyh. 1539-ből származó kelyhének. Renaissance elemek későgotó filigrán dísszel fordulnak elő a nyitrai székesegyház kelyhén is.

A szegedi ferencesek kelyhén a későgotó felépítési és szerkezeti elemek reneszánsz díszítményekkel párosulnak, így a szegedi kehely keletkezése a fenti stílusanalógiák szerint a XVI. század első felére tehető. Karcsú arányai, mértéktartó díszítése, kitűnő technikája a későgotikus magyar ötvösség magas színvonalú átlagtermését mutatja. Esetleg szegedi ötvösök művének tartható.

A mohácsi vész előtt magas művészi színvonalon álló szegedi ötvösség egyetlen hiteles emléke a raguzai dóm kar-ereklyetartója. A nemes arányú, három részes ereklyetartó, gótikus mérműves, talpsávós, kerek talpa négy gömbös lábón nyugszik. Két csavart sodronnyal szegett talpmezőjében latin betűs felirat: „Decretum est Manum iste — esse Sartorum Zegedensis 4° tempore Michaelis tot Judicis eiusdem anni.” A talpat öntött, álló liliomkoszorú díszíti. A középső része törtredőjű, ruhába bújtatott kar, felső részének közepén liliomsorral szegélyezett ereklyelátó ablakkal. Felső része esküre emelt, kitűnően mintázott jobb kéz.¹¹⁰ Szokványos középkori kar-ereklyetartó típus ez, mely az egykori magyar egyházi kincstárak leltáraiban is gyakran szerepelt, a tényleges emlékanyag azonban elpusztult. A raguzai dóm magyar ereklyetartója ezért emlékanyagunk hézagpótló jelentőségű darabja. Szt. Annának, a szabó céhek középkori védőszentjének ereklyéit tartalmazhatta.¹¹¹ Felirata szerint a szegedi szabók részére készült Tóth Mihály bíróságának 4. évében. Tóth Mihályt 1529-ben választották első ízben bírónak, a felirat megválasztásának 4. megújítására utal, tehát 1532-ben készült.¹¹² Stílusában a későgotó hagyomány az új renaissance formalitással fonódik össze. Talpának mérműves részei és a liliomkoszorú a XV. századi magyar kelyhek díszítményeinek továbbélő hagyományai. A kar, a ruharedőzet és a kéz modellálása azonban szakít a merev, gótikus sémával, stilizálás nélküli, természetközelségre utal. Arányaiban is a renaissance szellemet követi. A gótikus kar-ereklyetartóknál zömökebb, és díszítései is a vízszintes irányt hangsúlyozzák.

A szegedi ötvösök e remekével búcsúzik a török uralom alatt megszűnt szegedi ötvöscéh, az ötvösség következő emlékei a török hódoltság utáni korra, a XVIII. század első felére esnek.

Mint az előszóban érintettük, a hódoltság után a megye területén csak Szegeden élt néhány aranyműves, a város 1732-ben adott jelentése szerint a trencsényi Morvay János, Kojundsia Antal, aki Szegeden és Bugarin Sztóján, aki Plovdivban tanult. Valószínűleg az ő munkájuk lehet a szegedi görögkeleti templom trébelt virágdíszes, ezüst kenyérszentelője cizellált olaj-, búza- és krizmatartóval; talpa körül cirill felírás: „Ezen kenyérszentelőt a Szt. Miklósról elnevezett szegedi pravoszláv temp-

¹⁰⁸ Nemzeti Múzeum Fényképtára.

¹⁰⁹ Róth, V. II. kötet.

Gerevich L., Budai kelyhek. Budapest Régiségei XIV.

¹¹⁰ Mihalik S., A raguzai dóm szegedi ereklyéje. Szépművészet, 1937. 73.

¹¹¹ Bálint S. 28.

¹¹² Reizner J. 350.

7. (T. 210) Kehely
aranyozott ezüst
magyar, XVI. sz. első fele

8. (T. 211) Kehely
aranyozott réz

[A kelyhek 1970-ig a Ferences Kincstárban voltak, jelenlegi helyük ismeretlen. Képünk a Műv. Tört. Ért. 1957: 25 lapján közölt fotók reprodukciója.]

9. (T. 138) Ereklyetartó ládika
 ezüst
 1737. Szaraka ötvös műve.
 Szeged, szerb templom

lomnak adományozta Nesztor Módos 1717". Kerek talpát négy angyalalak és taréjokban trébelt virág díszíti. A hozzávaló füstölő talpas-pohár alakú. Felső része gerezdesen áttört, fedelén angyalfejjel. Díszítménye vésett és domborított virágminta, a kenyérszentelővel azonos.

A szegedi görögkeleti templom láda alakú, aranyozott ezüst szentségtartóját, amely bizánci hagyományokat mutat, felírása szerint Szaraka ötvös készítette (9. T. 138).

Az egykori szegedi Szt. Demeter templomnak jelenleg a székesegyházban őrzött, aranyozott ezüst cibóriumkelyhe az egyszerűbb barokk kelyhek típusát követi (T. 170). Magas kerek talpán, széles sávban trébelt barokk szalag és lombdíz, díszváza-idomú nódusán három barokk kartus, kupakosara áttört fehér ezüst, barokk szalagos lombdísszel. Fedelének díszítése a tartóval azonos, tetején kereszt. Talpán vésett felirat szerint 1729-ben adományozták a szegedi Szt. Demeter templomnak. A jelzés nélküli kehely az átlag barokk művekből való, valószínűleg hazai ötvös munkája.

A megye egyik legrégebb ref. egyháza, a hódmezővásárhelyi ótemplom egy 1749-ből való magastalpú, sisakformájú, rendkívül kecses, hajlott vonalú fülmegoldású keresztelő kannát őriz (10. T. 48), melyet vésett felirata szerint a hódmezővásárhelyi ref. eccl. számára Mócsi János saját költségén csináltatott 1749-ben. Mesterjegye I. E., hitelesítő bélyege ovál pajzsban kettős kereszt, amely Lőcsét, vagy Debrecent jelentheti. Ötvösségünk kitűnő kutatója, Kőszeghy Elemér kiváló könyvében a mesterjegyet nem ismertette.¹¹³

¹¹³ Kőszeghy E., Magyarországi ötvösjegyek. Bp. 1936.

A hódmezővásárhelyi ref. újtemplom tulajdonában egy érdekes ezüstkehely látható, mely 1761-ben készült (11. T. 32). Egyszerű, magas, kerek, kevés művészi gyakorlatra mutató talpból, szárból, és kivágott, barokk lomb- és szalagdíszes, öntött akantuszleveles pártáövvel lezárt kupakosarú kehelyből áll. A kupa gyakor-

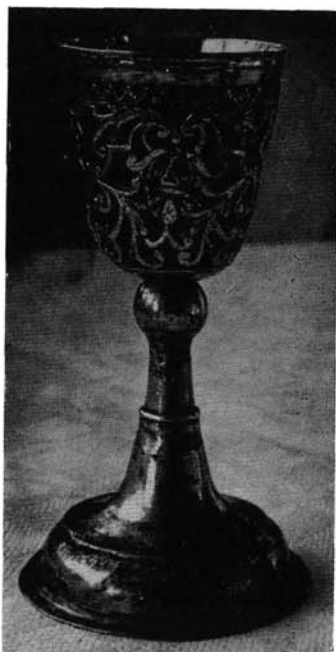
10. (T. 48) Sisakkanna
ezüst
1749., Debrecen?
Hódmezővásárhely, ref. ótemp.

lott kéz műve a XVII. századból, az akantuszleveles pártáöv a XVIII. század végére utal. Talpán vésett felirata szerint a hódmezővásárhelyi csizmadia céh csináltatta 1761-ben. A kehelytalp provinciális tudású, valószínűleg környékbeli ötvös műve lehet.

Valószínűleg rác ötvös műve lehet a csanádi II. gör. keleti román egyház aranyozott rézkelyhe (T. 3.), amelynek talpa hatkaréjos, trébelt rózsadíszű. A talp felnyúló részén trébelt akantuszlevelek, körteidomú nádusán rózsadísz, öntött, stilizált levélindás kupakosarán pedig négykaréjos medaillonban elhelyezett ószláv szentek ábrázolásai láthatók. A kosarat még a későgót hagyományok továbbélésére mutató öntött lilimos pártáöv koronázza. A talp ilyenmű beosztása és a kehely hasonló arányai XVIII. századi kelyheinken másutt is előfordulnak, hazai emlékanyagunkban; analógiaként a Magyar Nemzeti Múzeum 1915 96/2 leltári számú kelyhe kínálkozik. A csanádi kehely talpán vésett ószláv cirillbetűs felirat látható. A kehely XVIII. század eleji vidéki ötvösségünk átlagos színvonalán mozog. Mesterét talán rác ötvösök között lehet keresni Újvidéken, ahol a XVIII. század második felében már nyolc ötvös dolgozott.¹¹⁴

A rokokó stílusformákat követi a szentesi görög kat. templom jelzés nélküli, XVIII. századi aranyozott rézkelyhe (T. 437). A magas, háromkaréjos rokokó kartusokkal, lángnyelvekkel és rózsadíszsel ékesített, domborított talp, az öntött

¹¹⁴ Kapossy J. 54.

11. (T. 32) Kehely
ezüst
magyar, 1761.
Hódmezővásárhely, ref. újtemp.

12. (T. 111) Kehely
aranyozott ezüst
magyar, XVIII. század eleje
Makó, gör. kat. temp.

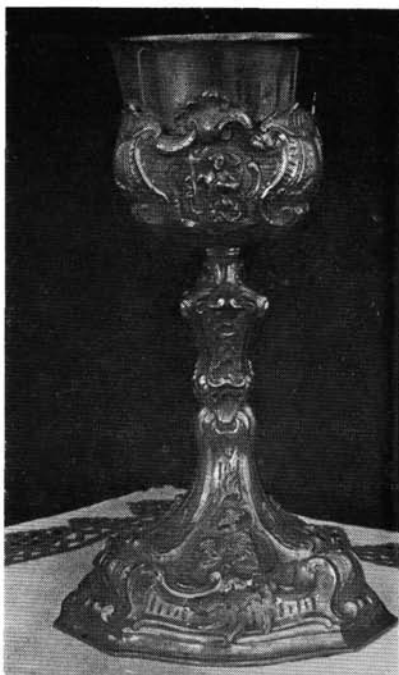
rózsadíszes, lendületes rajzú nódus, a kupát szeszélyes vonalú levéldíszével és rokokó rózsadíszes medaillonjával beborító kupakosár a rokokó bármely osztrák kismesterének műve lehetne. Mestere azonban magyarnak is tartható úgy, mint a makói görög kat. templom XVIII. század elei, jelzés nélküli aranyozott ezüst kelyhe (12. T. 111), amelynek hatkaréjos talpát német metszetek mintakönyve révén elterjedt lomb- és szalagdíszes gyümölcsköteges trébelés ékesíti, öntött nódusán három barokk kartus, áttört lomb- és szalagdíszes kupakosarán Krisztus szenvedésének jelvényei és Veronika kendője látható.

A XVIII. századi szentségtartók és keresztek szokványos hazai típusát mutatja a szőregi, ill. a csongrádi r. k. templom egy-egy műkincse. Szőregről az aranyozott réz monstranciát említjük, (T. 463) négy osztatú, magas talpán domborított rokokó medaillonnal és fáklyadíszsel, csavart alakú nódusával, dús koszorúval övezett, rokokó, kartus alakú szentségházával. A szentségházat felül keresztben végződő baldachin díszíti, alatta az Atyaisten alakja, két térdeplő angyal és az allegorikus jelentésű galamb. A csongrádi r. k. templom ezüst feszületének (T.12) négy osztatú, magas talpát rokokó lángnyelvek ékesítik. Nódusa öntött, díszváza-idomú feszülete háromkaréjos végződésű, corpora öntött.

A szegedi ferences rendház kincstárának — felirata szerint 1767-ben adományozott — ezüst kelyhét finom arányai, kitűnő technikája, lendületes vonalvezetése a hazai rokokó ötvösség jeles alkotásává avatják (T.221). Az európai rokokó megszokott díszítő motívumait élettel tölti meg itt a névtelen magyar mester. A három-

osztatú domború talp rocailleok közé helyezett szőlőgerezdjein és búzakalászáin, a vázaidomú nóduson, valamint a kupakosárnak a talp ékítményeit megismétlő trébelt díszén a rokokó szellem kecses nyugtalansága fejeződik ki.

A szegedi ferencesek őrzik az 1759-ben¹¹⁵ újonnan megalakult pesti céh 7 alapító mestere közül a bécsi születésű Josephus Schätzlnek legszebb kelyhét is.¹¹⁶ Schätzl 1757-ben lett mesterré, a pesti céh megalakításakor a céh jelzőmestere, 1763-ban céhmester.¹¹⁷ Ugyanebben az évben, Schätzl céhmesteriségének idején készült a szegedi ferencesek kelyhe (13. T. 222). A bécsi rokokó stílusformáit követi. Három volutával tagolt magas talpán, rokokó kartusban három szent: Gáspár, Menyhért és Boldizsár trébelt mellképe látható rokokó lángnyelvek és rocailleok között. Három osztatú, jól formált vázánódusán rózsadísz, kupakosarát trébelt rocailleok és lángnyelvek között az Atyaisten, Jézus és a galamb képében ábrázolt Szentlélek díszíti. Talpának vésett felirata szerint Makai Ferenc adományából 1763-ban kapta a szegedi ferences templom. Schätzlnek szakirodalmunkban három kelyhe ismeretes, ebből kettő a gyöngyösi ferencesek kolostorának tulajdona. 1760 körül készültek. Az egyiknek széles, tagolt, magas talpa, és volutákkal három részre osztott kosara van. A voluták által határolt közökben gazdag trébelt rocailleos dísz látható, nódusa díszedényalakú.¹¹⁸ Egyszerűbb és nyugodtabb felépítésű, mint a szegedi kehely, a kartusok inkább szimmetrikusak, a trébelt mellképek hiányzanak. A gyöngyösi ferences kolostor másik Schätzl-kelyhének talpa a szegedi kehelyéhez hasonló, volutákkal három részre osztott, magas talpán gazdag barokk, rokokó díszítmények között a Segítő Szűz Mária, Szt. Imre, valamint Assisi Szt. Ferenc stigmatizációja látható. Nódusa váza-idomú, trébelt magas kosarán három kartusban Szt. Rókus, Szt. Imre és a ferencrendiek szimbolikus jelvényei. A szegedi kehely felépítése, arányai szebbek, a díszítmények lendületesebbek, a trébelt mellképek is jobban mintáztak, mint az utóbbi kelyhen. Eddigi tudomásunk szerint a szegedi ferencesek kelyhe Schätzl József legkiválóbb műve. Egyéb edényein sokkal egyszerűbb formadást követ. Az Iparművészeti Múzeum 18 306. leltári számú ezüst gyertyatartója harmonikus, egyszerű vonalvezetésű későbarokk mű, 1767-ből (a D. évbetű tanúsága szerint).¹¹⁹

13. (T. 222) Kehely
aranyozott ezüst
Josephus Schätzl, 1763. Pest
Szeged, Ferences Kincstár

¹¹⁵ Mihalik S. 1937

Kőszeghy E. 67.

¹¹⁶ Pataky Dénesné, A Pest-budai fémművesség emlékei Csongrád megye egyházaiban. Budapest Régiségei. XVII. Bp. 1956. 279.

¹¹⁷ *Kőszeghy E. 71.*

¹¹⁸ Régi egyházművészet országos kiállítása. Iparművészeti Múzeum. 1930. 265.

¹¹⁹ *Kőszeghy E. 71.*

A szegedi ferencrendiek kincstára őrzi a legkiválóbb XVIII. századi zománccfestő magyar ötvösnek, Szilassy Jánosnak 1764-ből származó, „tűzben pikturált”, képecskével díszített kelyhét is (14. T. 223). Szilassy életével és műveivel több jeles kutatónk foglalkozott.¹²⁰ Bervaldszky Kálmán kutatásai szerint nemes Szilassy János rozsnói asztalosmesternek volt a fia. 1728-ban elvette Reuther András löcsei ötvös özvegyének lányát, Katalint. Reuther András is készített már festőzománccot, így ezt az eljárást Szilassy valószínűleg apósa műhelyében, Lőcsén tanulhatta meg, s a technikát tökélyre fejlesztette.

A szegedi ferencesek trébelt díszű, aranyozott ezüstkelyhének sokkaréjos magas talpát barokk kartusban 3 fehér alapú színes zománckép (Szt. Ferenc, Szt. Erzsébet, Szt. István) díszíti. A zománcképek között egy, a Szilassy művekre oly jellemző festett zománccos barokk angyalka, egy rácsdíszben trébelt angyalfej és egy ékkő látható. Nódusa csigás rokokó váza-idom. Stilizált levéldíszes kupakosarát három, barokk kartusban, fehér alapon színes zománckép (Szt. Háromság, Pádai Szt. Antal, Mária Immaculata ábrázolása) díszíti, a lombdísz között három, zománccos festett angállal. A talpán vésett felirat szerint Ladányi István készítette a szegedi ferences kolostor számára 1764-ben.

A kehely felépítése, arányai, díszítőelemei, még apró részleteiben is, (pl. a zománccos kartusok alakja, lambrequinje, a talp lángnyelves díszei, angyalkái) teljesen meggyeznek a Nemzeti Múzeum 1763. évből származó, a hozzátartozó patenán Szilassy névvel jelzett kehellyel.¹²¹ A medaillonok színezése a Szilassy műveire oly jellegzetes rőtörös színekben játszó.

Szilassy 1764-ben készült alkotásai a szegedi ferencesek kelyhén kívül a korompai r. k. plébániatemplom felirata szerint Lőcsére készített festőzománccos kelyhe, az aradi minoriták ugyancsak festett zománccos, Szilassy teljes névvel jelzett kelyhe és a gölnichányai r. k. templom zománcképes úrmutatója. Ezek közül a korompai kehely díszítőményeiben, felépítésében, arányaiban mása a Nemzeti Múzeum Szilassy-kelyhének. A zománcképeken is apró jelenetek láthatók, csak az ábrázolás tárgya más. (A talpon 3 ótestamentumi, a kupakosáron 3 újtestamentumi jelenet.)¹²²

Valószínűleg debreceni városjegye és 13-as hitelesítő bélyege van a hódmezővásárhelyi ref. ótemplom hullámos peremű, profilált szélű, rokokó ezüsttáljának. (Kőszeghy 1142—43. sz. jegye elmosódva (T. 47).)

A virágzó debreceni ötvösközpont utal mint készítési helyre a makói ref. templom 1766-os évszámmal jelzett, aranyozott vörösréz harangvirág-serlege, kerek talpán és kupáján mélyített körvonalú hólyagokkal (T. 98).

A makói ref. egyház még két debreceni ötvösművet őriz, egy keresztelő medencét és a medencéhez való kupát aranyozott vörösrézből (15. T. 96 — 16. T. 97). A keresztelőmedence ovális mély tál, peremén nyolcoldalú, ívelt karimával lezárt. Négy gömblábon áll. A kissé esetlen, nehézkes hatású tárgyat vésett felirata szerint 1774-ben Marjalaki János készítette Debrecenben, ugyanúgy, mint a medencéhez való, kézzel kalapált, hengeralakú, profilált gyűrűkkel tagolt, csőrös kiöntőjű, fedeles kannát is. Marjalaki János II.¹²³ ötvösmester 1761. december 28-án lép a debreceni polgárok rendjébe, ugyanazon évben fogadja be az ötvöscéh. Debrecen XVIII. századi jeles ötvöseinek egyike. 1777-től kezdve, harminc éven át, haláláig céhmester.

¹²⁰ Kőszeghy E. 206.

¹²¹ Kiállítva 1896. Bp. 2391. Iparművészeti Múzeum.

Czobor—Szalay, Magyarország tört. emlékei II. 316.

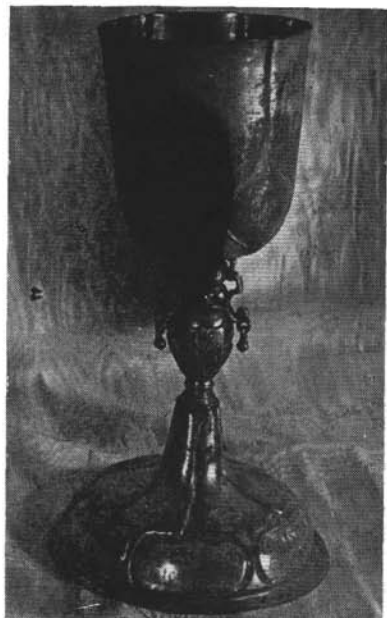
¹²² *Divald K.*, Szepes vármegye művészeti emlékei II. 86.

¹²³ Egyházművészeti kiállítás kat. 1934. VI. 49.

Kőszeghy E. 96.

14. (T. 223) Kehely
aranyozott ezüst
Lőcse, Szilassy János 1764.
Szeged, Ferences Kincstár

15. (T. 98) Kehely
aranyozott vörösréz
1766., Debrecen
Makó, ref. temp.

16. (T. 97) Kupa
aranyozott réz
Marjalaki János, 1774., Debrecen
Makó, ref. temp.

Az oklevelek szerint legényt is tartott, ami nagy ritkaság e korban a debreceni ötvösöknél, mert az ötvösmesterség napjai meg voltak számlálva. Utoljára 1806-ban tett jelentést a tanácsnak az ötvöscéh állapotáról. Egyedül az ő személyéből állt már akkor a hajdan virágzó ötvöscéh. A céh hanyatlására mutat, hogy, mint írja, mesterségéhez való matériát sem kap már, el is öregedik, ezért nem dolgozhat. Szakirodalmunk eddig csak a mezőszasi ref. egyház harangvirág serlegét ismerte művei közül.¹²⁴

A makói ref. templom keresztelőmedencéje és kupája egyszerű, zömök arányai-val, a kupa kissé esetlen fülével, de jó technikájával a debreceni ötvösség hanyatló periódusát képviseli, a szentesi ref. templom rézfedeles kupájával együtt. Ez utóbbi helyenként aranyozott, felirata szerint 1799-ből származik, s felépítése, arányai, azonos technikája, kissé esetlen füle és a makói kupához való feltűnő hasonlatossága ugyancsak Marjalaki János kezére utal (T. 449).

Szintén debreceni ötvös, Büttösi István alkotta a hódmezővásárhelyi gör. kel. templom ezüst örökmécsét (17. T. 64), amely négy áttört, trébelt és vésett, margarétás díszű dudor-tagból áll. — Ifj. Stephanus Büttösi, id. Büttösi István fia, 1744-ben lett debreceni polgár¹²⁵ 1744-ben házasodott meg. Mestersége igen jól ment, volt idő, amikor két legény is dolgozott műhelyében. 1787 körül halt meg. Az ő SB mes-terjegyével elég sűrűn találunk egyházi edényeket a Debrecen környéki egyházakban; de még Békés megyében (Békésszentandrás), sőt Nagyváradon is.¹²⁶ A debreceni

¹²⁴ Zoltai L., Ötvösök és ötvösművek Debrecenben. Debrecen, 1937. 24.

¹²⁵ Zoltai L. 21.

¹²⁶ Zoltai L. 80.

ötívesség hanyatló periódusára utal a hódmezővásárhelyi ref. ótemplom sima, ezüst kenyérosztó tányérja (T. 49), mely az 1830—1860-ig emlegetett Kápolnási Imre műve 1836-ból.

A szentesi ref. templom birtokában levő, 1726-os évszámmal jelzett, ezüst augsburgi úrvacsorapohár mását 1774-ben magyar mester készíthette (18. T. 450). A pohár arányai, díszítő elemei a másolás folytán megegyeznek az eredetivel, csak kissé laposabb trébeléssel készültek. Az augsburgi pohár XV. századi német kismesterek

17. (T. 64) Örökmécs
ezüst
Büttösi István, 1760 körül, Debrecen
Hódmezővásárhely, gör. kel. templom

ornamentális metszetei után készített, baldachin alatt ülő angyalkáját és griff-madarát azonban az augsburginál gyengébb képességű magyar mester rokokó lángnyelves motívummal helyettesítette, hogy az alakos ábrázolás nehézségeit elkerülje. A talp felépítését magyar ízlésnek megfelelően alakította át, a felső dudortagot kevésbé hangsúlyozta, ezáltal a serleg körvonalai nyugodtabbá váltak.

A csanádi rk. templom festett zománcdíszes kelyhe — vésett felirata szerint 1774-ben készült — a pozsonyi Josephus Weidenowsky kiváló alkotása (19. T. 1). A kehely ívelt, karéjos, magas, trébelt, rokokó lángnyelves díszű talpát három reszelt foglalatú, gránátokkal kirakott ovális medaillonban a Kálvária három jelenete díszíti. Nódusa rokokó váza idomú. A kupakosárnak díszé ugyancsak három medaillonban a Kálvária további három jelenete festett zománcban.

Josephus Weidenowskyt 1738-tól 1781-ig említik a pozsonyi céhíratok. 1739-ben lett mesterré, gyűrűt és pecsételőt remekelt. A pozsonyi ötvöscéh tekintélyes tagja volt, sok legényt szabadított fel.¹²⁷ A szakirodalomban eddig a Nemzeti Múzeum-

¹²⁷ Mihalik J., 300 év a pozsonyi ötvöštörténetből. Múzeumi és Könyvtári Ért. 126—127.

ban levő díszkard Weidenowsky által készített rokokó veretei, a győri benedekrendiek cibóriumja és a pozsonyi dómkincstárban levő, úrmutató alakú ereklyetartója ismeretes.

A csanádi kehely igen kvalitásos munka, Weidenowskyt a magyar rokokó ötvöség kimagasló mestereként mutatja be.

A kiszombori r. k. templom rokokó ezüstkelyhe is pozsonyi mester, Johannes Christophorus Stieger alkotása az 1770-es évekből (20. T. 88). Sokkaréjos, magas, domborított talpát lendületes vonalvezetésű rokokó kartusok, köztük rózságák és szőlőtövek díszítik. Váza-idomú nódusán a rózsadísz mellett azonban már a copfstílus jellegzetes díszítőmotívuma, a füzér is megjelenik, de kosarán ismét a rokokó motívumvilága vonul fel, lángnyelveivel, szeszélyes kartusaival, rózsáival. A kehely nagy formakultúráról és készítőjének kiváló technikai tudásáról tanúskodik.

Johannes Christophorus Stieger 1773-ban lett mesterré Pozsonyban. Remeke egy kehely és egy gyűrű volt.¹²⁸ 1782-ig említik a céhiratok. A szakirodalomban eddig egy 1776-os jelzésű, XVI. Lajos stílusú fali gyertyatartója és a pozsonyi ev. egyh. 1779-es évszámmal jelölt rokokó kelyhe ismeretes. A fenti kehely megvizsgálása még fotográfián sem állt módunkban, így stílusanalógiákat vagy különbözőségeket a két kehely között nem állapíthattunk meg. Az azonban a kiszombori egyház kelyhének stíluskritikai vizsgálata alapján is kétségtelen, hogy Stieger a XVIII. század utolsó negyedének kvalitásos magyar mestere volt.

A hódmezővásárhelyi ref. újtemplom — felirata szerint — 1799-ből való, jelzetlen ezüstkelyhe formaadásában és díszítőmotívumaiban barokk emlékeket őriz (21. T. 43). Nyolckaréjos magas talpán a XVII. századi harangvirágkelyhek talpmegoldására utaló hólyagok vannak, amelyeket a szártól trébelt és vésett, kissé barokk kartusokra emlékeztető szívpalmetták választanak el. Öntött barokk díszváza-idomú nódusának vésett dísze is barokk kartus-idomú. Kosarát a talpával megegyező palmettasor díszíti, akantuszleveles pártáövvel. A hagyományok szívós továbbéléséről tanúskodó kupa magyar mester műve lehet, a hólyagos dísz után következtetve az akkor már erősen hanyatló debreceni ötvösök köréből.

A szegedi gör. kel. szerb templom 1792-ben készült aranyozott ezüst talpaskeresztjének (T. 140) vésett felirata, TT jelzése kutatóink számára egyelőre ismeretlen magyar mestert rejt. A kehely klasszicista stílusban készült. Magas kerek talpát gyöngyosor, palmettasor és stilizált virágöv díszíti. Váza alakú nódusát vésett sáslevelek, kissé görögös formájú, végein kiszélesedő keresztjét üveg ékkövek díszítik. A kereszttestben athosi fafaragvány Krisztus életéből vett jelenetekkel. A kereszt szárai között ezüstlemezből kivágott dicsugarak. A kereszt jó átlagmunka a jelzett időből.

A kisteleki r. k. egyház profilált talpú, balluszteres szárú, barokk kartussal és virággal díszített kupakosarú, 1779-ből való, jelzetlen cibóriumkelyhe (T. 83), s a deszki r. k. templom kissé széles talpú, balluszteres szárú, sima kelyhe egyszerűbb barokk kelyheink típusához tartozik (T. 17).

A hódmezővásárhelyi ref. ótemplom nyolckaréjos, magas talpú, palmettás díszű váza alakú nódusú, 1784-ből való jelzetlen kelyhe már a klasszicizmushoz közeledő stílusjegyeket mutatja (T. 51).

Teljesen a klasszicizmus elegáns formaadását képviseli Csongrád megyei emlékszerkezetünkben a szegedi felsővárosi minorita templom 1791-ből való ezüst cibóriumkelyhe, mely névtelen magyar mester tudását dicséri (T. 179). Magas, kerek gyöngy-

¹²⁸ Mihalik J. 136—137.

18. (T. 450) Kehely
ezüst
magyar, 1774.
Szentés, ref. temp.

19. (T. 1) Kehely
aranyozott ezüst
Josephus Weidenovszky, 1774.
Csanád, róm. kat. temp.

20. (T. 88) Kehely
ezüst
Johannes Ch. Stieger, 1770. Pozsony
Kiszombor, róm, kat. temp.

21. (T. 43) Kehely
ezüst
1799., Debrecen ?
Hódmezővásárhely, ref. újtemp.

sorral díszített a talpa, szára vésett állólevélsoros, váza idomú nódusú, alacsony kupájú, kitűnő arányú.

A kiskundorozsmai r. k. templom rokokó aranyozott ezüst monstranciájával a csongrád megyei emlékanyagunkban aránylag gazdagon képviselt pesti ötvösök műveinek sorát nyitjuk meg. A kiskundorozsmai monstranciát Johannes Michael Schwager készítette.¹²⁹ A jó felépítésű monstrancia négykaréjos magas talpon áll, amelyet trébelt rokokó kartusok, csigás voluták, búzakalász és rózsacsokor díszítenek (22. T. 69). Váza alakú nódusán ismétlődik a rózsacsokor-motívum. Barokk kartus alakú szentségháza körül lemezből kivágott dicskoszorú, felül baldachin a trónoló Atyaisten alakjával, kétoldalt két térdeplő angyal, a kartus alatt a galamb-szimbólum. A szokványos sémát ízléssel és szakavatott kézzel alkalmazta a mester, akinek ez a monstrancia legkiválóbb és szakirodalmunkban eddig ismeretlen alkotása. Johannes Michael Schwagert 1769-től 1822-ig említik a pesti céhiratok.¹³⁰ Kevés alkotása ismeretes. Kagylós idomú kartusokban Jézus életéből vett jelenetekkel díszített kelyhe a budai Szt. Anna templom kincstárának tulajdonában, amely az alakos trébelés ügyes mestereként mutatja be, az 1935-ös „A régi Pest és Buda iparművészete” c. kiállításon szerepelt.¹³¹ Egy díszkanala az Iparművészeti Múzeum tulajdonában, egy körte-idomú nódusú, 1776-ból származó, egyszerűbb, de jó formadású kelyhe pedig a Nemzeti Múzeum tulajdonában van. Ugyancsak a fent említett 1935-ös kiállítás mutatta be az óbudai Zsidó Múzeumnak általa készített tórákészlét darabjait. Ezek a darabok kisigényű művek a kiskundorozsmai monstranciához képest.

A kiskundorozsmai r. k. templom copf stílusú díszítő-elemeket mutató jeles kelyhe¹³² MS mesterjegyével, 1790-ből esetleg ugyancsak Johannes Michael Schwager művének tartható monogramja és évbetűje szerint (23. T. 71). A mester a 70-es és 80-as években előbb említett munkái szerint későbarokk-rokokó stílusban dolgozott. A kiskundorozsmai r. k. templom aranyozott ezüst kelyhe azonban nyugodt vonalvezetésében és díszítőelemeiben már a copf stílus képviselője. Kerek, profilált gyöngy-soros, babérkoszorús díszei és osztótagjai, gyöngysorral és álló levélsorral díszített nódusa copf elemeket mutat, míg ponczolt alapú kupakosarának szőlőindáiban rokokó emlékek kísértének. A kupakosár záródása ismét a copf nyugodt, hűvös, kissé vérszegénnyé stilizált indája. A kehely a szegedi 1929-es egyházművészeti kiállításon került első ízben bemutatásra. Schwager szerzősége azért is kézenfekvőnek látszik, mert ily monogrammos mester 1790 körül Pesten Schwageren kívül nem mutatható ki.¹³³

Ismeretlen MI monogrammos pesti ötvös készítette a szegedi felsővárosi minorita templom rokokó, aranyozott ezüst szentségmutatóját (T. 173). Karéjos magas talpát voluták osztják három részre, köztük trébelt rózsás és csigás motívumok. Váza-idomú nódusa nyugodt hatású. Tojás-idomú, lemezből kivágott dics sugárral körülvett, későbarokk, kartus alakú ostyaháza a szokványos modell szerint alakított: felül kupolás-függönyös baldachin alatt az atyaisten alakja, kétoldalt két térdelő angyal, az ostyaház alján a galamb-ábrázolás. A szentségmutató vonalvezetése a rokokó talp ellenére elég nyugodt, nagyobb lendület csak a baldachin megfogalmazásában mutatkozik. A szentségmutató jegye alapján 1781-ben készült, G. évbetűje szerint mesterünk az élenjáró s az európai stílusáramlatokba kevesebb késés-

¹²⁹ Patakyné 282.

¹³⁰ Kőszeghy E. 72.

¹³¹ Régi Buda és Pest. Iparművészeti kiállítás katalógusa. Bp. 1935.

¹³² Patakyné 282.

¹³³ Illyefalvi J.—Pallos J., Pest—Buda polgárjogot nyert lakosai Bp. é. n.

22. (T. 69) Monstrancia
aranyozott ezüst
Johannes Michael Schwager, 1782. Pest.
Kiskundorozsma, róm. kat. temp.

23. (T. 71) Kehely
aranyozott ezüst
M. S. mesterjegy (J. Michael Schwager?)
1790. Pest
Kiskundorozsma, róm. kat. temp.

sel bekapcsolódó pesti ötvösök között a későbarokk és rokokó hagyományokhoz való ragaszkodást képviselte.¹³⁴

A csongrádi r. k. templom aranyozott ezüst cibóriumkelyhe (24. T. 13) Franciscus Pasberger pesti ötvös műve a XVIII. sz. végéről.¹³⁵ Pasberger elismert pesti ötvös 1787-ben lett mesterré, 1812-ben és 1828-ban a céhmesteri tisztséget is viselte.¹³⁶

A csongrádi cibóriumkehely elegáns, karcsú arányai, mértéktartó díszítése rokonok Pasberger már ismert műveivel, a fülöpszállási ref. egyház 1797-es kelyhével¹³⁷ és az Iparművészeti Múzeum 52.3901 leltári számú ezüst tejeslábasával a XIX. század elejéről. A csongrádi cibóriumkehely kerek talpát trébelt szívpalmetta-sor, díszváza-idomú, karcsú nódusát géppel recézett öv díszíti. A szár és nódus találkozásánál vésett álló levélsor. A cibóriumkehely a már géptechnikát is felhasználó Pasberger műhelyének magas színvonalú átlagán mozgó alkotás.

A megye jelenlegi területén 10 műalkotás került ki id. Prandtner József pesti ötvös műhelyéből.¹³⁸ Prandtner József Pasberger Ferencsel együtt a XIX. századi magyar ötvösművészet középpontjának tekinthető Pest jeles ötvöse volt. A család három tagja ötvös, id. József, János és az ifj. József. Közülük id. Prandtner József a legkiemelkedőbb és legkeresettebb mester. 1783-ban J. M. Schwager inasaként em-

¹³⁴ Patakyné (1956) 282.

¹³⁵ Patakyné 282.

¹³⁶ Kőszeghy E. 72.

¹³⁷ Egyházművészeti kiállítás Bp. 1934. M. S. 6. 8. 9.

¹³⁸ Patakyné 284.

24. (T. 13) Kehely
aranyozott ezüst
Pasberger Ferenc, XVIII. század vége, Pest
Csongrád, róm. kat. temp.

legetik a céhíratok. 1791-ben elveszi mestere lányát, átveszi apósa műhelyét és mesterré lesz.¹³⁹ Kiváló technikai tudással, finom arányérzékkel, jó formakultúrával készített művei a hazai viszonyokhoz alkalmazott, Bécsen átszűr franciá stílusirányzat, az empire jeles alkotásai.

A Csongrád megyei Prandtner-művek ötvösségünk kutatói előtt ismeretlenek voltak. A magyar ötvösség kiváló ismerője, Kőszeghy Elemér is csak 1800 körüli és XIX. sz. eleji alkotásait ismerte. Művészetének újabb méltatója, Bóka Lászlóné tanulmányában e korszakban készült, az Iparművészeti Múzeumban levő műveit tárgyalja.¹⁴⁰ A kiskundorozsmai r. k. templom ezüst cibóriumkelyhe (T. 70) azonban felirata és bélyege szerint 1792-ben készült, tehát a mesternek igen korai alkotása, melyet ötvösmenterrel avatása után követő évben készített. A kehely domború, magas talpát gyöngysor díszíti, balluszteres, öntött nódusát pedig a szárba illeszkedésnél vésett, szív alakú motívumokból álló levélsor. Kupája sima, fedelén megismétlődik a talp gyöngysoros dísz. Gombján görög kereszt. A takarékosan alkalmazott, de jól elhelyezett díszítmény és a cibórium kitűnő arányai egyszerűségében is monumentálisá teszik ezt a művet, Prandtner József egyik legszebb alkotását.

A szentesi görög kel. templom két ezüstörökmécse¹⁴¹ beütött M. évbetűje szerint 1800 körül készülhetett (25. T. 439). Ezen örökmécsek váza alakú teste szögletekben megtört vonalú, a kannelurák helyén köpenyűk áttört, fülük háromszögletes. — Formamegoldásban finomabb a szentesi görög kat. templom L. évbetűvel jelzett, 1796-ban készített két ezüstörökmécse (T. 440),¹⁴² melyeknek testét talppal látta el a mester. Az előzőleg leírtakkal csaknem egyformán díszített örökmécse ezáltal karcsúbb, elegánsabb formájú. — 1971-ben vásárolta meg a Móra Ferenc Múzeum Prandtner József finom vonalú fedeles kancsóját (Ltsz. 71.1.1.), mely talpán beütött ötvösjegye szerint 1823-ban készült Oexel Antónia, [sz. 1795] Szilber szegedi főbíró unokája számára. A talpas kancsó empire formaadású. Körte alakú testének alsó része kannelurázott, füle kecses lendülettel a száj fölé emelkedik. Csuklós fedelén trébelt palmettadísz.

A kisteleki (26. T. 86.) és szentesi r. k. templomban található (T. 436) hitelesítő bélyegük szerint 1832-ben készített ezüstfüstölők arra engednek következtetni, hogy a XIX. sz. első felében a Prandtnernek a szériagyártással is megpróbálkoztak. A két füstölő talpas váza alakú formája teljesen megegyező, csak a fülek elhelyezése és a trébelt díszítés tér el egymástól. A díszítmény a füstölő teljes alakját elborítja, a kistelekin felfelé fordított palmetta, stilizált levélmotívumos gyöngysor, a szentesi

¹³⁹ Kőszeghy E. 75.

¹⁴⁰ Bóka L.-né, Az Iparművészeti Múzeum Prandtner-ötvöstárgyai. Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei Bp. 1954. 154—161.

¹⁴¹ Patakyné 284.

¹⁴² Patakyné 284.

példányon fogsoros dísz alatt lefelé fordított leveles palmettasor, akantuszöv és szívpalmettasor látható. Az áttörések a kisteleki füstőlőn a palmettasorok között létrejött hézagok, a szentesin pedig cseppalakúak.

Mindkét füstölő Prandtner J. XIX. sz. eleji műveinek átlagszínvonalán mozog éppúgy, mint a kisteleki r. k. templom tulajdonában levő (27. T. 85) és a kiszombori r. k. templom naviculája (T. 95), melyek bélyegük szerint 1832-ből származnak. Mindkét navicula szériában készített forma, igen csekély eltérés figyelhető csupán meg a talpon a stilizált virágöv-mintában, a nódus gépi recézésében, a test trébelt, stilizált virág- és leveles mintáiban, amelyek a kiszombori naviculán neobarokkos kartusokba vannak elhelyezve. A kisteleki navicula fedelét két nagy vésett szív-palmetta, a kiszomboriét egy szívpalmetta és vésett leveles virágmotívum díszíti. Az egyszerű, jól kiegyensúlyozott formát elborítja a díszítés, mely törekvés már az 1820-as évek végén jelentkezhett Prandtner művészetében a pesti Történeti Múzeumban őrzött, 1829-ben készült, domborított, urna alakú vázájának tanúsága szerint.¹⁴³

Ismeretlen, K. mesterjegyű¹⁴⁴ pesti mester 1816 körüli időből származó, jeles aranyozott ezüst kelyhét őrzi a kiskundorozsmai r. k. templom (28. T. 75). E kehely kerek magas talpát babérkoszorús öv felett szépen trébelt rózsacsokrok és búzakalászkötegek ékesítik. Váza alakú nódusán ugyanilyen dísz és álló levélsor. Kupakosarát átkötött búzakalászköteg, pálcatagon átcsavart szalag és füzéres szalagcsokor díszíti. A kupakosár kiképzése gazdag és jól elhelyezett díszítményű. A kehely a bécsi copf hatását mutatja.

Antonius Müller pesti mester munkásságát öt mű képviseli Csongrád megyében: egy kehely (T. 435), egy lándzsa (T. 442), egy kanál (T. 443) és egy csillag (T. 444) a szentesi görög kel. templomban és egy örökmécs (29. T. 81) a kiskundorozsmai r. k. templom tulajdonában. — Szakirodalmunk eddig a mesternek három művét ismerte: sajka alakú sótartóját és kanalát (a Nemzeti Múzeumban), valamint a józsefvárosi plébániatemplomban levő örökmécsesét. Antonius Müller nevét a céhiratok 1794—1815-ig emlegetik.¹⁴⁵ A szentesi görögkeleti templom L évetűs aranyozott ezüstkelyhe 1796-ban készült, kecses arányú, leegyszerűsített empire formadású. Gyöngysorral, trébelt álló levélsorral, karéjokban elhelyezett, stilizált virágokkal díszített talpa, álló akantuszleveles, gyöngysorral szegett, jól formált balluszteridomú nódusa, szépen trébelt, akantuszleveles kupakosara a hazai empire jeles mesterének mutatja Müllert.

A szentesi görögkeleti templom ugyancsak L. évetűvel jelzett, 1796-ból való, sima, görög kereszt alakú, ezüst csillaga, balluszteres szára lándzsája és kanala jól kiegyensúlyozott formájával Müller egyszerűbb munkáinak színvonalát mutatja.

A kiskundorozsmai r. k. templom jó vonalvezetésű, váza alakú, szögletes fülű, copf stílusú örökmécsese (29. T. 81) trébelt álló levél- és palmetta-soraival, gazdagon áttört köpenyével Müller említésre méltó művei közé tartozik.¹⁴⁶ A magyar ötvösség kutatói számára azonban oly szempontból is jelentős ez a tárgy, hogy Müllernek mindkét mesterjegyét (Kőszeghy 485. sz.: „Miller”, ill. uő. 496. sz.: „Müller”) megtaláljuk rajta beütve. Mivel a két jegy egymás mellett szerepel, bizonyítottnak vehető, hogy a „Miller” beütött jelzés is Antonius Müller mesterjelzése volt. A bélyegazonosságon kívül a stílus-azonosságot a régi Buda és Pest iparművészeti kiállításon

¹⁴³ Magyar Iparművészet 1951. 34.

¹⁴⁴ Patakyné 284.

¹⁴⁵ Kőszeghy E. 76.

¹⁴⁶ Patakyné 286.

25. (T. 440) Örökmécs
ezüst
id. J. Prandtner, 1796. Pest
Szentés, gör. kat. temp.

26. (T. 86) Füstölő
ezüst
id. J. Prandtner, 1832. Pest
Kistelek, róm. kat. temp.

27. (T. 85) Navicula
ezüst
id. J. Prandtner, 1832. Pest
Kistelek, róm. kat. temp.

28. (T. 75) Kehely
aranyozott ezüst
K. mesterjegy, (1796–1816 körül)
Kiskundorozsma, róm. kat. temp.

Bp. 1935. 29. szám alatt szereplő hajó-idomú, térbelt és poncolt, nagyleveles díszű tóradíszszel való stílusmegegyezés is bizonyítja.

A szentesi görög. kel. templom M betűjegyes, 1796 körül készült ezüsthüstölőjét (T. 441) Leopoldus Fischer pesti ötvösmester¹⁴⁷ készítette. A kissé ügyetlen, talpas váza alakú füstölő alsó részét két trébelt kannelurás és egy akantuszleveles öv díszíti. Az egyszerű alsó résszel élénk ellentétet képez a gótikus mérműves, ablakokkal díszített, torony alakú felsőrész. A füstölő összehatása nem harmonikus. Amennyiben a mester saját készítménye, a romantikus felfogású tornyot nem tudta összehangolni a felsőrésszel. Valószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy egy későbbi időben végrehajtott javítás alkalmából két darabból állították össze.

Leopoldus Fischernek szakirodalmunk eddig a következő műveit ismerte: egy kenyérosztó tányérját¹⁴⁸ (Bp. Kálvin téri ref. templom), fedeles kannáját és lábasát,¹⁴⁹ gróf Teleki Domonkos számára készített ezüstsodronyos markolatú, keresztvasán és veretein gazdag levéldíszű díszkardját, kanellurázott, hengeres szárú, négyszögletes talpú gyertyatartóját, a soproni múzeum díszkardját és a Bpesti Történelmi Múzeumban levő díszkanalát. Ezek a művek a pesti empire szerezényebb mesterének mutatják Fischert.

1800 körüli ismeretlen magyar mester jóarányú alkotása a kisteleki templom jelzetlen ezüst talpas-keresztje (T. 87), amelynek ovális talpát trébelt akantuszöv díszíti, nádusa egyszerű, tagolt, empire váza, a háromkaréjos végződésű keresztlen helyesen modellált, öntött aranyozott corpussal.

A hódmezővásárhelyi ref. újtemplom ismeretlen magyar mester kezéből származó ezüst úrvacsoraserleget őriz, amely a magyar ref. templomok kelyheinek szokványos empire formaadását mutatja (T. 42). Kerek, magas, tagolt talpán akantuszöv, nádusa kanellurás empire váza reszelt övvel, kupája öblös, ez uralja és kissé esetlenné teszi a kehely arányait. Felirata szerint a hódmezővásárhelyi Kaszap familia készítette 1800-ban. A kehely mását a hódmezővásárhelyi ref. egyház 1805-ben elkészítette, és jelenleg a hódmezővásárhelyi ref. őtemplomban van (30. T. 52). Felépítése és arányai Pasberger Ferenc 1795-ös, a gombai ref. egyház tulajdonában levő, még inkább Pasberger Ferenc által 1806-ban készített pomázi kehelyhez hasonlítanak.¹⁵⁰ A pomázi kehelytől csak abban tér el, hogy a kereszt talpát trébelt akantuszfríz díszíti, és a szárnak a nádusba csatlakozásánál is vésett levélsort találunk. Lehetséges, hogy a hódmezővásárhelyi kelyhek is pesti ötvösöktől, esetleg Pasberger Ferenctől származnak.¹⁵¹

29. (T. 81) Örökmécs
ezüst
A. Müller, 1807.
Kiskundorozsma,
róm. kat. temp.

¹⁴⁷ Patakyné 286.

¹⁴⁸ Kőszeghy E. 76.

¹⁴⁹ Régi Buda és Pest. Iparművészeti Kiállítás 1935. 64. sz. 75.

¹⁵⁰ Mihalik S., A magyarországi református egyházak ötvösművei. Bp. 1936. 3.

¹⁵¹ Patakyné 288.

30. (T. 52) Úrvacsora-serleg
ezüst
magyar, 1800. Pasberger Ferenc, Pest ?
Hódmezővásárhely, ref. újtemp.

A hódmezővásárhelyi r. k. templom naviculája és füstölője (31. T. 23) Johannes Liebrich budai mester igen korai, még copf díszítőelemeket mutató művei, 1803 körül keletkezettek. Ugyancsak az ő műve a makói r. k. templom copf díszítőelemekkel ékesített ezüstmonstranciája (32. T. 119), mely ugyancsak az 1800 körüli időkben készülhetett. Johannes Liebrich 1803-ban lett budai mesterré. 1849-ig említi.¹⁵² Talpas váza-alakú hódmezővásárhelyi füstölője csigas meánder-díszével, áttört akantuszleveles és ökörszemes köpenyével, oldalának füzérdíszével copf ötvösségünk figyelemreméltó alkotása. Jó arányú a templom bordázott testű, ezüst naviculája is, talpán álló vésett akantuszlevelekkel és fonott díszű övvel (33. T. 24).

Liebrich edényei általában sima vonalúak, egyszerűbb formamegoldásúak, mérsékelt dísszel, mint ezüstfedeles talpas kannája, talpán és száján gyöngyosoros dísszel 1824-ből.¹⁵³

A magyar ötvösség utolsó európai jelentőségű mesterének, Szentpéteri Józsefnek¹⁵⁴ nyolc műve készült a Csongrád megyei templomok számára.¹⁵⁵ Ötvösségünk e kimagasló alakjáról kiváló kutatónk, Mihalik Sándor készített nagy jelentőségű tanulmányt,¹⁵⁶ ezért e helyt csak a kutatás számára eddig ismeretlen Csongrád megyei műveivel és annak analógiáival foglalkozunk. Az 1789-ben Rimaszombatban született, 1810-ben mesterré lett Szentpétereinek legkorábbi Csongrád megyei templomokban levő alkotásai a kiskundorozsmai r. k. templom 1821-ben készített ezüst füstölője és tömjéntartója. Kanellurás övekkel díszített testű, talpú és fedelű, áttört stilizált állóleveles köpenyű füstölője (34. T. 73) kecses arányaival, tetszetős formájával, mértéktartó díszítésével az európai empire mesterművei közé tartozik.

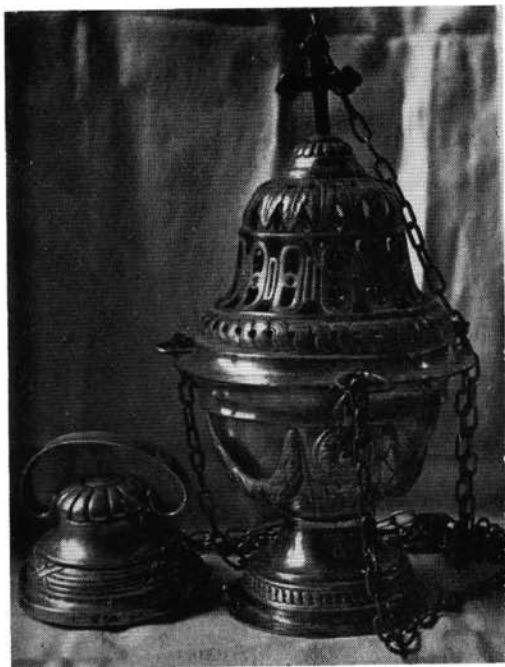
¹⁵² Patakyné 288.

¹⁵³ Kőszeghy E. 61.

¹⁵⁴ Horváth H., Budapest Régiségei XII. 212.

¹⁵⁵ Patakyné 288.

¹⁵⁶ Mihalik S., Szentpétery József ötvösmester élete és művei. Bp. 1954. 126.

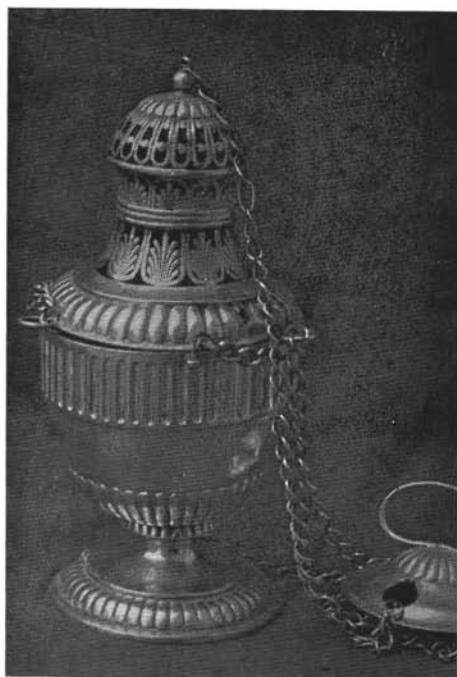
31. (T. 23) Füstölő
ezüst
Johannes Liebrich, 1803 körül, Buda
Hódmezővásárhely, róm. kat. temp.

32. (T. 118) Monstrancia
ezüst
Johannes Liebrich, Buda
Makó, róm. kat. temp.

33. (T. 24) Navicula
ezüst
Joh. Liebrich, 1803 körül, Buda
Hódmezővásárhely, róm. kat. t.

34. (T.73) Füstölő
ezüst
Szentpétery J., 1821.
Kiskundorozsma, róm. kat. templom

35. (T. 72) Navicula
ezüst
Szentpétery J., 1821.
Kiskundorozsma, róm. kat. temp.

A karcsú idomú, csónak alakú, kanellurázott övvel díszített talpú, nódusú és fedél-díszű navicula (35. T. 72) elegáns vonalvezetésével a füstölő párja. — A makói ref. egyház 1822-es sima kenyérosztó tányérja (T. 102) Szentpéterinek ismeretes műve.¹⁵⁷ — A makói ref. templom három sima vonalú, aranyozott ezüstkelyhet is őriz 1822-ből Szentpéteri József jelzésével. Mindhárom kehely azonos (T. 99, 100, 101), csak talpának vésett felirata más és más. A kehely szépségét harmonikus körvonalai, arányos formaelosztása adják (36. T. 99). — A kehely magas, trébelt, kerek talpa profilált, szára ballusztteres, kupája sima, harang alakú. A kehely a XVIII. századi barokk kehelyek alapformájának tudatos leegyszerűsítésével művészi alkotás. — A szentesi ref. egyház úrvacsoraserlege 1843-ban készült (37. T. 451). Szentpéteri ez időből származó művein a neobarokk erősebb térhódítása érezhető. (Ghyczy Kálmán tintatartója, Történeti Múzeum.) A szentesi kehely a szakirodalmunkban már ismert szentmártonkátai kehely két évvel korábbi megfogalmazása.¹⁵⁸

A szentesi kelyhen éppúgy, mint a szentmártonkátain az úrvacsorát szimbolizáló szőlő és búzagalász játssza az ékítményben a főszerepet. A kehely formája sima barokk forma, amelyet a talp, a szárgyűrű, a nódus és a kupakosár lendületes rajzú, élettől duzzadó, mesteri szőlő- és búzagalász-díszítményei avatnak mesterművé.

¹⁵⁷ Mihalik S., A magyarországi református egyházak ötvösművei. Bp. 1936. 3, 8.

Horváth H., Szentpétery József pesti ötvösmester művei. Budapest Régiségei XII. 199.

¹⁵⁸ L. 157. jegyzet.

36. (T. 99) Kehely
aranyozott ezüst
Szentpétery J., 1822.
Makó, ref. templom

37. (T. 451) Kehely
aranyozott ezüst
Szentpétery J., 1843.
Szentés, ref. templom

A dekoratív összbenyomást a szőlőlevél és -fürt vérbő rajza uralja, a palmetták, rózsák és kagylódíszek alárendeltebb szerepet játszanak, keretül szolgálnak. A rocailleok hajtásából indulnak ki a búzakalászkötegek, a rocailleok hajtását hangsúlyozva és a díszítő ornamensekkel teljesen kitöltött tér lendületes mozgalmasságát ezáltal is fokozva. A két évvel későbbi, szentmártonkátai kelyhen a palmetták és az álló akantuszlevélsor a talpon nagyobb szerepet játszanak, mint a szentesin, jelölül annak, hogy a mester kései barokkos stílustörekvéseiben is sokszor vissza-visszatérnek az előző korszak, az empire reminiscenciái. — Ugyancsak Szentpéteri János készítette 1846-ban a Szeged-alsóvárosi ferences templom főoltárának kegyképén a Szűz Mária kezében tartott ezüst kormánypálcát is.¹⁵⁹

A hódmezővásárhelyi r. k. templom ezüst talpas keresztje (T. 25) az eddigi kutatások szerint ismeretlen, CS jelzésű pesti mester műve 1820 körül.¹⁶⁰ Az egyszerű formaadású kereszt tagolt talpát palmettasor szegélyezi, a pesti empire ötvösség jó átlagszínvonalát mutatja.¹⁶¹

A szentesi Szt. Anna plébánia templom egy másik pesti biedermeier kori

¹⁵⁹ Mihalik S. (1954.)

¹⁶⁰ Illyefalvi L.—Pallos J., 277. oldalon említi ugyan egy Charolus Schmid nevű berlini származású ötvöset, aki 1818. I. 17-én nyert Pest—budai polgárjogot, azonban kétséges, hogy a hódmezővásárhelyi talpas kereszt mesterével azonosítható-e.

¹⁶¹ Patakyné 288.

ötövösmester, Franciscus Schiberna erősen empire hanyományokra támaszkodó kelyhét (*T. 430*) örzi.¹⁶²

Franciscus Schibernát 1831-től 1849-ig emlegetik a céhiratok,¹⁶³ a pesti biedermeier eddig kevésbé ismert ötövösmestere volt. A kutatás mindössze két művéről tud, egy magántulajdonban levő ezüst levesmerő kanálról és az Iparművészeti Múzeum 1952. 32.63. leltári számú (ezelőtt Történeti Múzeum) talpas kehelyalakú, egyszerűbb formaadású sórtartójáról. — A szentesi rk. templom kelyhe 1834-ben készült, alakjában és a díszítmény egyes elemeiben empire hagyományokat öriz. Kerek profilált talpát trébelt akantuszöv díszíti, kissé vérszegény megfogalmazásban, de szép körvonallal. Váza alakú nódusán akantuszöv, kupakosarán búzakalászköteg és szőlőfürtök. A kupakosarat palmettás pártaöv zárja le.

A kiszombori r. k. templom 33 cm-es Feltámadt Krisztust ábrázoló ezüst-szobrocskája (*T. 89*) Laky Károly pesti ötövös műve,¹⁶⁴ akit 1821—1864-ig említenek.¹⁶⁵ Szobra nem ismeretes egy sem. A kiszombori szobrocska talpazata még felépítésében, állólevél-sorában és koszorú-díszében empire-os formaízlést árul el. A szobor felfogása azonban inkább romantikus, 1835-ben készült.

A kiszombori r. k. templom még egy pesti ötövös, az 1827-ben említett Josephus Pasberger II.¹⁶⁶ talpas, váza idomú, medaillonokban akantuszleveles díszű, hitelesítő bélyege szerint 1836-ban készült füstölőjét (*T. 90*) örzi.¹⁶⁷

Josephus Müller pesti ötövöstől,¹⁶⁸ — akinek egyébként egyházi rendeltetésű művei kutatóink előtt eddig ismeretlenek voltak, [1823—1864 között alkotott] — két jeles műve található Csongrád megyei templomokban, két kehely. A csanyteleki r. k. templomban levő 1835-ből származik, a négy evangélista alakjával és szimbólumával jelzett, gazdagon trébelt, barokkizáló romantikus formanyelvű kehely (38. *T. 11*), — a mindszenti r. k. templomé 1845-ös évjelzésű, melynek kupakosara és talpa romantikus elrendezésű, díszítése azonban barokkosan zsúfolt fény-árnyék hatásokra épült (*T. 128*).¹⁶⁹

A pesti ötövösök művei után XIX. századi, más városban élő magyar ötövösök műveit mutatjuk be, melyek Csongrád megye templomaiban találhatóak.

A lőcsei Josephus Kiray (említi 1780—1823)¹⁷⁰ készítette a szegedi gör. kel. szerb templom négyszögletes, ezüst kenyérszentelőjét (*T. 133*), hozzávaló füstölőjét (*T. 136*) és templom alakú szentségtartóját (*T. 137*). A kenyérszentelő talpa kerek, profilált átkötött babérövvvel. Ezen nyugszik a négyszögletes tálcárcs három akantuszlevél-díszes, váza alakú, csuklóra járó, fedeles tartóval és háromágú gyertya-tartóval. A tálca közepén váza alakú, füzérdíszes kenyértartó áll. 1807—1823 között készült.

A hozzávaló füstölő talpaspohár alakú, három egymás fölé helyezett hasábból áll, henger alakú fedéllel, domborított, stilizált virágmintával. Fedelén cirill felirat: „ezt a füstölőt a Szent Miklósról elnevezett templomnak Georgievics Peter ajándékozta”.

¹⁶² Patakyné 288.

¹⁶³ Kőszeghy E. 85.

¹⁶⁴ Patakyné 290.

¹⁶⁵ Kőszeghy E. 83.

¹⁶⁶ Patakyné 290.

¹⁶⁷ Kőszeghy E. 84.

¹⁶⁸ Kőszeghy E. 84.

¹⁶⁹ Patakyné 290.

¹⁷⁰ Kőszeghy E. 213.

38. (T. 127) Kehely
aranyozott ezüst
Josephus Müller 1845., Pest
Mindszent, róm. kat. templom

39. (T. 110) Talpas kereszt
ezüst
M. B. mester, Nagyváradi
Makó, gör. kat. templom

Ugyancsak Kiray munkája a templom ezüst, kézzel felhúzott, domborított, cizellált, templom alakú szentségtartója, két fiókkal. Négy gömbtalpon áll, tetején két voluta között gömbön álló kereszt.

A mesternek nagyobb igényű darabjai ezek, amelyek azt mutatják, hogy Kiray a XIX. század első felének szerényebb képviselője. A mesternek a kutatás eddig magángyűjteményben levő, empire jellegű négy gyertyatartóját, kávé-és-tejeskannáját, lábasát, sótartóját, cukortartó urnáját, késbakjait és kis tálcáját ismerte.

Aradi mester Noë Schönwald.¹⁷¹ Műve, egy profilált talpú, ballusztteres szárú talpaskereszt (T. 62), mely athosi fafaragványt foglal be, a XIX. sz. elejéről való, s a hódmezővásárhelyi gör. kel. templom tulajdona. Ugyanebben a templomban található egy ezüst szentelőkereszt (T. 65), ezt is a XIX. sz. elején készítette G. P. jelű mester Aradon. A makói gör. kel. templom athosi fafaragványt befoglaló, sima, neobarokk stílusú, ezüst-talpaskeresztjét (39. T. 110) viszont MB jelű nagyváradi mester készítette.¹⁷²

¹⁷¹ Kőszeghy E. 3.

¹⁷² Kőszeghy E. 1534. sz. jegye.

Ismeretlen, 1800 körüli magyar mester elegáns vonalvezetésű műve a kiskispeki r. k. templom aranyozott ezüst, kanellurás, magastalpú, babérfüzéres váza-nódusú, hegyikristállyal kirakott, kerek szentségházas úrmutatója (T. 82).

Ismeretlen magyar mesterek XIX. sz. elejiigé nytelenebb művei: a szegedi gör. kel. templom gömbös testű, áttört, vésett virágdíszes, ezüstörökmécse (T. 149); a szegedi ref. egyház vésett állólevél-soros talpú, gyöngysoros, ballusztér-idomú nódusú, trébelt szőlőlevelekkel ékes kupakorasú kelyhe (T. 153); a szegedi felsővárosi minoriták 1827-ben készített kelyhe (T. 175), melynek talpán koszorús medaillonokban az Isten szeme, a kereszttel és a pelikánnal, kupakosarán Krisztus alakjának, Jézus szívének, a földgömbnek és a kehelynek ábrázolásával; a deszki görögkeleti templom ezüstözött, díszítésében még empire hagyományokat őrző rézkelyhe (T. 20); és a hódmezővásárhelyi ref. újtemplom ügyetlen és naiv kiképzése miatt kedves, ezüst talpas keresztelőkannája 1842-ből. (40. T. 45).

Az eddigi kutatások szerint ismeretlen kassai (P. esetleg K) jelű mester 1825-ben készült darabja a hódmezővásárhelyi ref. újtemplom sima vonalú, tagolt talpú kelyhe (T. 44), mely a magyarországi ref. egyházak XIX. sz. első felének általános öblöskupájú kehelytípusát követi.

A debreceni ötvösség hanyatló periódusára utal a hódmezővásárhelyi ref. ótemplom sima, ezüst kenyérosztó tányérja (T. 50) 1836-ból, mely Kápolnási Imre műve (emlegetik 1830-tól 1860-ig)¹⁷³. Eddig csak kisigényű evőeszközeit ismerte a szakirodalom, azonban művészetének körvonalait ez a tányér sem világítja meg jobban.

A kiskundorozsmai r. k. templom aranyozott ezüst kelyhe is Debrecenben készült 1843-ban. Mesterjelzése kivehetetlen, stílusjegyei az empire hagyományok mellett a kehely formájában, főleg a rokokó kartusokkal, búzakalászokkal és szőlőfürtökkel díszített kupakosáron a barokk és rokokó elemek felelevenítését mutatja (41. T. 74). A szabadságharc körüli időből származik a szegedi ferencrendi kincstárnak gyöngyház-markolatú, öntött rocailleos veretű, aranyozott réz-díszkardja, családi címerében kígyót tartó golyával (T. 228).

A XIX. sz. második felének stílusisméltéseit, köztük a barokk utánérzését látjuk a szegedi felsővárosi minorita templom aranyozott ezüstkelyhén (T. 176), sárgaréz úrmutatóján (T. 180) és a szegedi székesegyház ezüst úrmutatóján (T. 171), mely 1877-ben készült, valószínűleg Szegeden.

A két világháború közötti időszak eklektikus egyházművészetének jellegzetes példája a szegedi fogadalmi templom aranyozott ezüstkelyhe, Kiss Ferenc ötvös 1925-ben készült munkája (T. 168).

A magyar ötvösművek bemutatása után azzal az aránylag igen kevés alkotással foglalkozunk, mely XVIII.—XIX. századi külföldi ötvösközpontokból került Csongrád megye templomaiba.

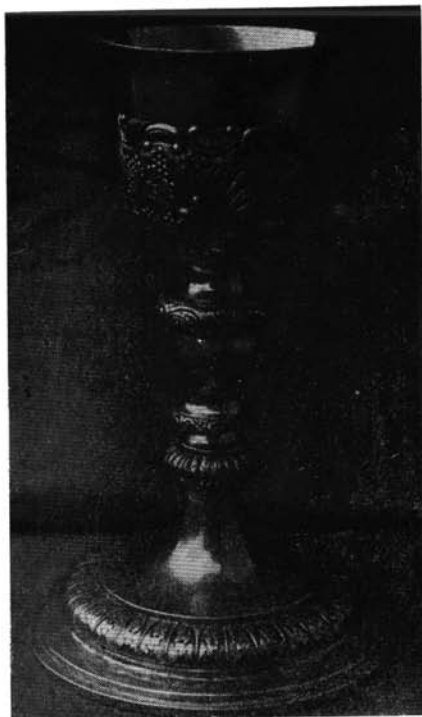
A külföldi ötvösművek között a legkiemelkedőbb, a magyar mesterek ez időben alkotott műveinél azonban semmivel sem színvonalasabb darab a szentesi felsőparti ref. templom XVIII. századi augsburgi, F. B. mesterjegyes úrasztali pohara (T. 445), amely formájában, trébelt lomb- és szalagdíszében, baldachin alatt elhelyezett kövér puttóiban a XVI. századi német kismesterek igen elterjedt metszeteire tér vissza. M. Rosenberg¹⁷⁴ két XVII. századi FB mesterjegyű augsburgi ötvöst ismer. 847. sz. alatt Franz Ignaz Bertoldot említi, (aki 1710-ben nősült, 1723-ban céhmester lett

¹⁷³ Kőszeghy E. 97.

¹⁷⁴ Rosenberg, M., Die Goldschmiede Merkezeichen. Frankfurt, 1922.

40. (T. 45) Talpas kanna
ezüst
magyar, 1842.
Hódmezővásárhely, ref. újtemplom

41. (T. 74) Kehely
aranyozott ezüst
1843., Debrecen
Kiskundorozsma, r. k. temp.

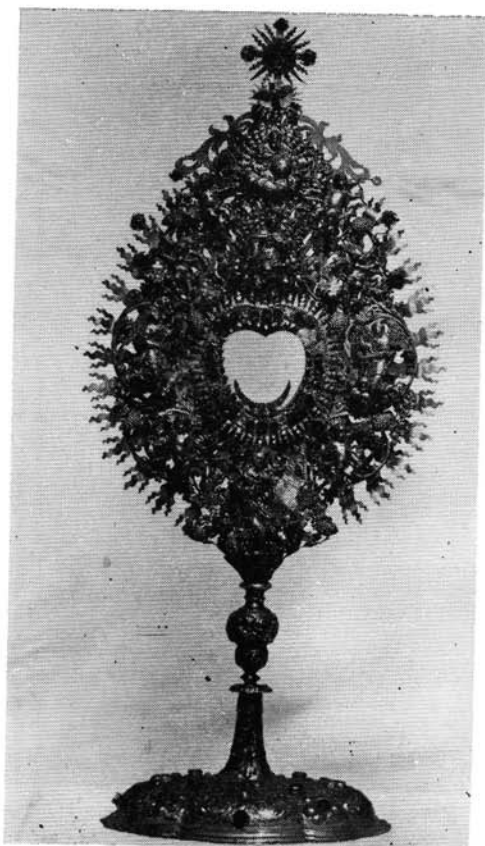
és 1762-ben halt meg); 1324. sz. alatt pedig egy F.B. monogrammos mestert. A szentesi úrvacsorapoharat e két mester egyike készíthette.

Augsburgban készült a szegedi gör. kel. templom XVIII. sz. eleji aranyozott ezüstkelyhe¹⁷⁵ talpán és kupakosarán ovális medaillonban a keresztrefeszítés eszközeivel (T. 144). IZ mesterjegye után Marc Rosenberg 1756. sz. szerint Johan Zeckel mester készítette, aki 1703-ban az augsburgi ötvöscéh látómestere, 1709-ben céhmestere volt és 1728-ban halt meg. Ugyancsak ő készítette a templom monstranciáját is (T. 141). A szegedi gör. kel. templom kelyhe és monstranciája kevéssel halála előtt készülhetett.

Augsburgi mester, M. Rosenberg 759. sz. szerint IL jelzésű monogrammista munkája¹⁷⁶ a szegedi ferences kincstár igen gazdagon trébelt díszű, XVIII. sz. eleji monstranciája (42. T. 214) és 1700 körül készült ovális tálja (43. T. 213), melyet dús gyümölcskötegek és a kinszenvedés eszközeinek trébelt ábrázolása díszítenek. M. Rosenberg i. m. I. 176 alapján ugyanennek a mesternek egy hasonló tálját említi, amelyet ugyancsak trébelt gyümölcsfesztonok és a kinszenvedés eszközeinek medaillonokban elhelyezett ábrázolása ékesítenek. Ez a tál a müncheni Kuppelmayr gyűj-

¹⁷⁵ Bálint S. 58.

¹⁷⁶ Bálint S. 59.

42. (T. 214) Monstrancia
aranyozott ezüst, drágakövekkel
IL mester, Augsburg, XVIII. sz. eleje
Szeged, Ferences Kincstár

színvonalú bécsi ötvösségét a szegedi ev. egyház 1854-ből való, WB mesterjegyű, aranyozott ezüstkelyhe (T. 151) és az Anders-műhely készítményei mutatják be. A szegedi székesegyház 1850-es aranyozott ezüst, neobarokk kelyhe (T. 169) s a szegedi ref. egyház sima úrvacsora-tányérja (T. 152) egy AK jelű bécsi mester alkotásai, a szegedi ferences kincstár túldíszített, aránytalan neobarokk kelyhe pedig egy CD mesterjegyű, ugyancsak Bécsben működött ötvös műve (T. 216). — (M. Rosenberg i. m. a fenti mesterjegyeket nem ismerteti.)

Az ön „a szegények ezüstje”, a középkortól fogva a nemesfémek pótlására szolgált, háztartási és asztali edények anyaga volt. Egyházi edények anyaga gyanánt a szegény protestáns, főleg református gyülekezetek használták a hitújítástól fogva, s az ő birtokukban maradt fenn az ónművesség legtöbb emléke Csongrád megyében is.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Az ónművesség történetével Magyarországon iparművészettörténeti kutatóink eddig kevésbé foglalkoztak, így tanulmányainkban e téren csak gyér adatokra támaszkodhattunk.

teményben található. Augsburgi, a XVIII. sz. elején működött, LK mesterjegyű mester műve a szegedi ferences kincstár esketési keresztje (44. T. 212).

Az olasz barokk nemes formáit mutatja a deszki r. k. templom öntött sárgaréz gyertyatartója a XVIII. századból (T. 15).

A múlt század közepének orosz ötvösségét képviseli emlékanyagunkban a szegedi ferences kincstár 1720-ban készült FMW mesterjegyes moszkvai ezüstmonstranciája (T. 217) és a szegedi ferencendi kincstár vésett lombdíszú, aranyozott ezüstkelyhe-maradványa (T. 218), melyet Jézus, Mária és keresztelő Szt. János vésett mellképe díszít.

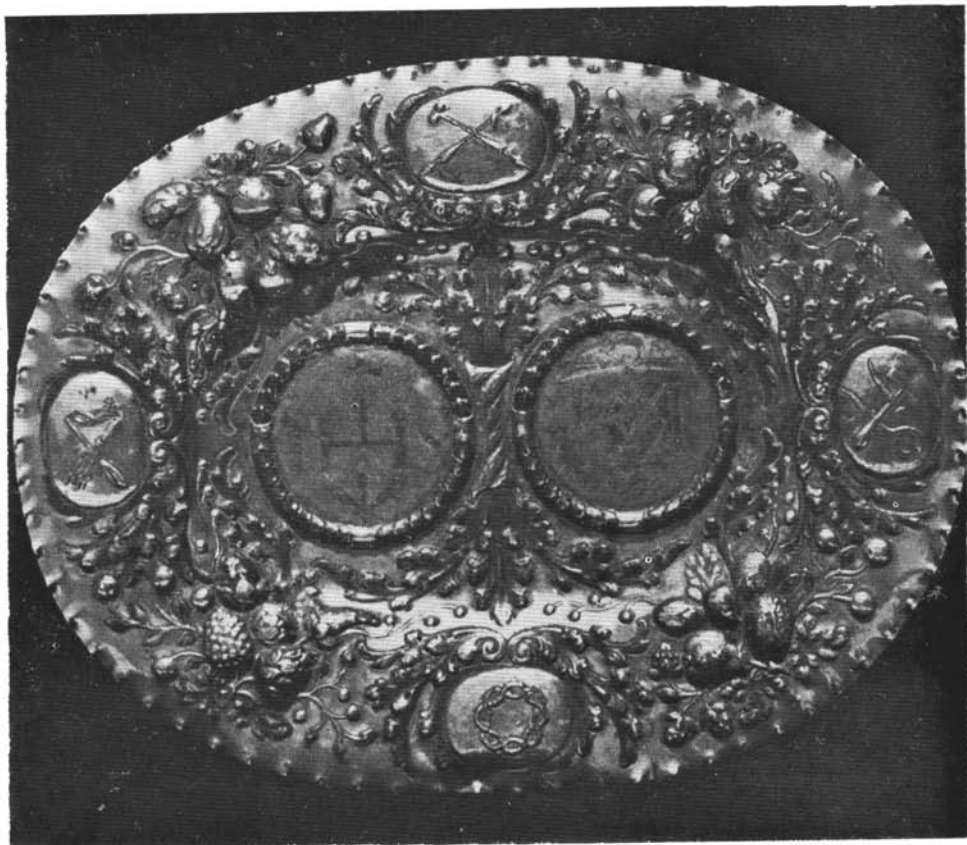
A bécsi ötvösséget szegedi emlékanyagunkban feltűnően kevés, csak 10 mű képviseli, ebből is 6 darab 1850 utáni időkből származik. A három XVIII. századi alkotás átlagos színvonalon mozog. A szegedi felsővárosi templom monstrancia alakú Szt. Terézia-ereklyetartója (T. 174) 1764-ben készült, a csongrádi r. k. templom ezüst füstölője (Bécs, AS mesterjegy, T. 14) 1799-ben, a hódmezővásárhelyi r. k. templom sima barokk kelyhe — aránytalanul nagy talp jellemzi — a XVIII. sz. második feléből származik (Bécs, IC mesterjegy elmosódva, T. 22).

A XIX. század közepének hanyatló

A XIX. század közepének hanyatló

Az ön „a szegények ezüstje”, a középkortól fogva a nemesfémek pótlására szolgált, háztartási és asztali edények anyaga volt. Egyházi edények anyaga gyanánt a szegény protestáns, főleg református gyülekezetek használták a hitújítástól fogva, s az ő birtokukban maradt fenn az ónművesség legtöbb emléke Csongrád megyében is.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Az ónművesség történetével Magyarországon iparművészettörténeti kutatóink eddig kevésbé foglalkoztak, így tanulmányainkban e téren csak gyér adatokra támaszkodhattunk.

43. (T. 213) Ampolnatartó tál.
ezüst
Augsburg IL mester 1700 körül
Szeged, Ferences Kincstár

Kassán 1524-től, Nagyszebenben a XVI. sz. második felétől, Kolozsváron a XVI. századtól; a XVII—XVIII. században a Felvidéken és Erdélyben több helyen, így Besztercén a XVII. sz. első felétől, Eperjesen 1661-től, Bazinban 1659-től, Brassóban a XVII. sz. első felétől, Lőcsén a XVII. sz. utolsó negyedétől, Besztercebányán a XVII. századtól, Marosvásárhelyen Trencsényben és Aradon a XVIII. századtól fogva működtek öntők. Budán a mohácsi vész előtt már kimutatható nyomuk.¹⁷⁸ Pesten a XVIII. sz. végétől kedve mutatható ki ónöntő, Szelpp Vincen-tius, aki Karlsbadból származott ide, 1783. szeptember 10-én nyert pestbudai polgárjogot;¹⁷⁹ Stadler Josephus, ugyancsak karlsbadi ónöntő pedig 1809. március 4-én nyert pest-budai polgárjogot, fiai az ónöntő mesterséget 1832—33-ban folytatták.¹⁸⁰ A hódmezővásárhelyi ref. újtemplom fedeles kupájának talpbélyege is pesti ónöntőre mutat: „Feinzinn in Pe”...

¹⁷⁸ Hintze, E., Süddeutsche Zinngiesser. Leipzig 1931.

¹⁷⁹ Illyefalvi—Pallos 308.

¹⁸⁰ Illyefalvi—Pallos 296.
Patakyné 290—292.

44. (T. 212) Esketési kereszt
ezüst
Augsburg XVIII. sz.
Szeged, Ferences Kincstár

készült zömök, fedeles kannái, elől koszorúban vésett feliratokkal, két osztógyűrűvel három részre tagolt, csonkakúpos testükkel a magyar ref. egyházak XVIII. századi kannáinak gyakrabban előforduló típusát mutatják (T. 38–41). A ref. egyházak ónedénykészletüket a XIX. sz. folyamán kiegészítették. 1808-ból származik a szentesi ref. egyház piskóta alakú kenyértálcája (T. 448), 1836-ból a XVII. századi formákra készített ónkannája (T. 454), 1841-ből (T. 455) és 1843-ból egy-egy zömök kis kupája (T. 447).

Réz és bronz emlékeket is találunk Csongrád megyei védett emlék-anyagunkban. Ezek közül egyszerű, de arányos formákkal a kiskundorozsmai r. k. templom sárgaréz gyertyatartói említhetők 1807-ből, melyek karcsú arányaikban a XVIII. századi francia stílus Bécsen átszűrt és szerényebb igényekhez alkalmazott kései változatát mutatják (T. 80). A templomi feljegyzések szerint Szabó László plébános 1807-ben Pesten készítette.¹⁸³

Az önöntők Magyarországon jórészt cseh és délnémet önt használtak fel, műveik is ilyen hatásokat mutattak. A ref. egyházak szent edényeinek javarésze délnémet formamegoldást követő kupa, melynek alakja a századok folyamán magyarossá válik, zömökebb, tagoltabb lesz. A szegedi önöntés emléke családnevekben is megőrződött, innen a Zinner, Onozó nevek.¹⁸¹ Csongrád megyei emlék-anyagunkban a legrégebbi ónedény 1713-ból való, a szentesi ref. egyház zömök kis kupája (T. 457). A szentesi ref. egyház XVII. századi, három oroslánkarmos lábbon álló, hengeres testű, kérdőjeles fülű, csőrös kiöntőjű boroskannája testén vésett koszorúban feliratokkal 1753-ban készült (45. T. 458).

Ezüstformákat követ a hódmezővásárhelyi görögkeleti templom két tripos alakú, lábbon álló, balluszeres szárú, 1727-es év számmal jelzett ón gyertyatartója (T. 68).

A makói ref. templom vésett virágdíszes kupáinak egyike 1763-ban (T. 106), másika az 1770 körüli években (T. 105), harmadik (T. 103) és negyedik példánya pedig 1774-ben (46. T. 104) készült. A két utóbbi formaadásában késői dátuma ellenére még mindig a XVII. századi kupákat követi.

A hódmezővásárhelyi görögkeleti templom 1786 körül készült ónkelyhe sima formáival az egyszerű barokk kelyheket utánozza (47. T. 66.). A hódmezővásárhelyi ref. templom 1789-ből származó, bélyegük szerint Jurame Sebestyén pesti önöntő műhelyében¹⁸²

¹⁸¹ Csongor Győző szíves közlése.

¹⁸² Patakyné 290.

¹⁸³ Patakyné 290.

45. (T. 458) Kupa
Ón
magyar, 1753.
Szentés, ref. templom

46. (T. 104) Kupa
ón
magyar, 1774.
Makó, ref. templom

47. (T. 62) Kehely
ón
magyar, 1786.
Hódmezővásárhely, gör. kel. temp.